

УДК 338.487:616-036.22
JEL: Z30; Z32; Z39
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-9-152-161>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ

©2023 ГОЛОВНЯ О. М.

УДК 338.487:616-036.22
JEL: Z30; Z32; Z39

Головня О. М. Забезпечення розвитку сталого туризму в умовах глобальних екологічних викликів

Стаття присвячена проблемі теоретичних і практичних основ дослідження й обґрунтування механізмів формування та реалізації стратегії розвитку сталого туризму на основі сталого розвитку суспільства та гармонізації взаємовідносин у трикутнику «екологія – економіка – суспільство». Визначено зміст поняття «відповідальний туризм», що розглядається як туризм, який поважає навколишнє середовище, громаду та культуру туристичного місця, спрямований на усунення негативних наслідків, спричинених безвідповідальним масовим туризмом та орієнтований на створення розвитку сталого туризму, який захищає інтереси місцевих громад і об'єктів спадщини в громадах. Досліджено складові сталого туризму (геотуризм, культурний туризм, екологічний туризм), в якому всі учасники туристичного процесу зобов'язані охороняти природне середовище і ресурси з метою забезпечення здорового, поступального та сталого економічного зростання. Встановлено, що в контексті розвитку сталого туризму зростає роль екологічного волонтерства та волонтерського туризму; розглянуто основні напрями екологічного волонтерства: моніторинг якості води, моніторинг дикої природи, реабілітація та порятунок тварин, прибирання пластику. Сьогодні волонтерські організації існують у 80 країнах світу. Близько 110 мільйонів людей щорічно беруть участь у добровільних програмах, де допомагають у сферах освіти, охорони здоров'я, екології, соціального захисту та багатьох інших. Розглянуто найвідоміші програми волонтерського туризму, серед яких Програма UNWTO.Volunteers, яка спрямована на навчання молодих професіоналів у галузі туризму. Програма надає інструменти подолання бідності та розвитку, що дозволяє волонтерам здійснювати практичну передачу прикладних практичних ноу-хау, що, своєю чергою, розширить можливості бенефіціарів, які бажають реалізувати ініціативи, пов'язані з розвитком сталого туризму.

Ключові слова: сталий туризм, альтернативний туризм, екологічний туризм, нетрадиційні оздоровчі заходи, відповідальний туризм, волонтерський туризм.

Табл.: 6. **Бібл.:** 13.

Головня Олена Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, Вінниця, 21008, Україна)

E-mail: ellens@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8396-4846>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/I-5081-2018>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210414324>

UDC 338.487:616-036.22
JEL: Z30; Z32; Z39

Holovnia O. M. Ensuring the Development of Sustainable Tourism in the Face of Global Ecological Challenges

The article is devoted to the problem of theoretical and practical foundations of research and substantiation of mechanisms for the formation and implementation of a strategy for the development of sustainable tourism based on sustainable development of society and harmonization of relationships in the triangle of «ecology – economy – society». The content of the concept of «responsible tourism» is defined, which is considered as tourism that respects the environment, community and culture of a tourist place, is aimed at eliminating the negative consequences caused by irresponsible mass tourism and is oriented toward creating the development of sustainable tourism that protects the interests of local communities and heritage sites in communities. The components of sustainable tourism (geotourism, cultural tourism, ecological tourism) are studied, in which all participants in the tourism process are obliged to protect the natural environment and resources in order to ensure healthy, progressive and sustainable economic growth. It is determined that in the context of the development of sustainable tourism, the role of environmental volunteering and volunteer tourism is growing; the main areas of environmental volunteering are considered as follows: water quality monitoring, wildlife monitoring, animal rehabilitation and rescue, cleaning of plastic garbage. Today, volunteer organizations exist in 80 countries around the world. About 110 million people annually participate in voluntary programs where they lend a helping hand in the fields of education, health, ecology, social protection and many others. The author considers the most famous volunteer tourism programs, including the UNWTO.Volunteers Program, which aims to train young professionals in the tourism industry. The program provides tools for poverty alleviation and development, allowing volunteers to carry out the practical transfer of applied practical know-how, which, in turn, will empower beneficiaries who wish to implement initiatives related to the development of sustainable tourism.

Keywords: sustainable tourism, alternative tourism, ecological tourism, non-traditional healing, responsible tourism, volunteer tourism.

Tabl.: 6. **Bibl.:** 13.

Holovnia Olena M. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management of Foreign Economic Activity, Hotel and Restaurant Business and Tourism, Vinnytsia National Agrarian University (3 Soniachna Str., Vinnytsia, 21008, Ukraine)

E-mail: ellens@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8396-4846>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/I-5081-2018>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210414324>

Одним із виявів глобалізації є розвиток міжнародної туристичної індустрії, яка, будучи однією з рушійних сил, виділяється з-поміж суспільних елементів глобальної економіки, характеризується високою динамікою зростання та високим потенціалом розвитку [8, с. 59].

Туризм є великою частиною глобальної культури, що дозволяє досліджувати різні куточки світу, зустрічатися з людьми з різних верств суспільства, відчувати нові традиції. Оскільки він має багато переваг як для мандрівників, так і для громад, його загалом можна розглядати як силу добра.

Проте сфера туризму змінюється, а тому з роками ми все більше усвідомлюємо загрозу зміни клімату та нашу роль у її ескалації. У всіх галузях промисловості глобальна спільнота думає про те, як ми можемо зменшити свій вплив на Землю. Сьогодні проблема сталого розвитку є однією із найактуальніших і невідкладних у світі, спричинена ускладненням взаємозв'язків між людиною та навколишнім природним середовищем. Виходячи з цього на міжнародному рівні всерйоз почали обговорювати та вирішувати глобальні екологічні проблеми.

Дослідження теоретичних, методичних і практичних аспектів сталого розвитку туризму здійснювали такі вітчизняні теоретики та практики, як Гапоненко Г. І., Євтушенко О. В., Шамара І. М. [7], Коніщева Н. Й., Ткачова С. С. [10], Піддужна О. Б., Колос З. В. [11], Пригара О. В., Грабар М. В. [12] та інші.

Незважаючи на значний теоретичний матеріал щодо засад сталого туризму, питання можливостей його реалізації на практиці ще слабо опрацьовані. Що, своєю чергою, обумовлює високий ступінь актуальності теми даної роботи.

Тому *метою* статті є дослідження сучасних аспектів забезпечення сталого розвитку туризму в умовах глобальних екологічних викликів.

Сталий розвиток туризму базується на доктрині сталого розвитку, яка спрямована на зміну стосунків людини та природи задля розширення можливостей економічного зростання, та на створенні скоординованої глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження та відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери. Структуру доктрини складають сукупність ідей, положень і постулатів різних наук, які лягли в основу таких документів ООН, як «Порядок денний на XXI століття», Конвенцій щодо змін клімату, боротьби зі злиднями та ін. Сталий розвиток передбачає вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем. Розвиток буде сталим тільки тоді, коли буде досягнута рівновага між різними факторами, що зумовлюють загальний рівень життя.

Дослідження Nature Climate Change, опубліковане у 2018 р., показало, що на туризм припадає 8% глобальних викидів парникових газів, що є дуже ве-

ликим відсотком, якщо взяти до уваги всі можливі джерела викидів. З цієї причини зрозуміло, що нам потрібно рухатися до більш сталої моделі туризму.

Згідно зі звітом групи Expedia, у 2023 р. відбуваються зміни в поведінці подорожей. Великим попитом користуються оздоровчі подорожі, попит на які у 2022 р. зріс на понад 30% порівняно з 2021 р. Майже половина (46%) мандрівників у всьому світі більше ніж будь-коли раніше зацікавлені в оздоровчих подорожах.

За даними Hotels.com, у 2023 р. мандрівники шукають нетрадиційні оздоровчі заходи, такі як «сінрін-йоку», сеанси очищення чакри, навчальні табори з харчуванням, сміхотерапія та збір фруктів. Зокрема «сінрін-йоку» є однією зі світових філософій туризму. Відомо, що природа чинить позитивний вплив на самопочуття людини. Голоси птахів, запах дерев і трав, сонячне світло, що проникає крізь листя, свіже лісове повітря – все це дарує відпочиваючим відчуття комфорту, знімає психологічний стрес і занепокоєння, допомагає розслабитись і мислити ясно [3].

«Сінрін-йоку» («лісове купання») походить з Японії, а тепер також добре відоме в європейських країнах. Купання в освіжаючому лісовому повітрі, яке майже не забруднене шкідливими речовинами, може сприяти зміцненню здоров'я. Перш за все, дихальні шляхи аеруються, а серцево-судинна система звільняється від повсякденного життя завдяки розслабленню й уповільненню дихання та життєвого ритму. Практика занурення в атмосферу лісу під час неквапливої прогулянки стала способом фізіологічного та психологічного зняття стресу через технологічний бум і вигорання на роботі. Дослідники з'ясували, що 97% часу більшість людей проводять у приміщенні, тому не дивно, що терапія швидко увійшла у профілактичні програми охорони здоров'я та лікування в японській медицині.

Вчені з Японії та Південної Кореї провели низку досліджень щодо користі для здоров'я від відпочинку серед лісових крон. Виявилось, що ліс позитивно впливає на людину, має заспокійливий ефект завдяки змінам у нервовій системі, зниженню рівня гормонів стресу – адреналіну, норадреналіну, пролактину, підвищенню імунітету. Всього за 15 хвилин перебування в лісі артеріальний тиск падає, рівень стресу знижується, а концентрація та ясність розуму поліпшуються.

Дослідники навіть з'ясували, що певні види дерев позитивно впливають на людину. Так, за їхніми словами, японський кедр знижував систолічний артеріальний тиск, а кедр в Кумано Кодо сповільнювали хворобу Альцгеймера.

З роками практика терапії лісом стала популярною в Японії, а згодом і по всьому світу. Спостереження японських лікарів показували, що це привело до позитивних змін в образі життя людей різного віку. Поступово в лісах Японії почали організовувати

практики «сінрін-йоку» з досвідченими майстрами цієї справи. Таких спеціалізованих лісів уже десятки по всій країні. У деяких із них доступні й інші заняття: скандинавська ходьба, медитація усвідомленості, дихальні техніки та навіть ароматерапія. Учасникам можуть проводити на місці медичні консультації, а також вимірювати пульс і артеріальний тиск до та після сеансу.

Сьогодні «сінрін-йоку» знову отримав величезну популярність – через пандемію люди не можуть подорожувати, як раніше, позбавлені звичних способів спілкування та зняття стресу, а також змушені справлятися з постійним занепокоєнням. Природа ж може допомогти позбутися негативного впливу зовнішніх факторів.

Хоча той факт, що природа має цілющу силу, є знанням давнім, як історія людства, очевидно, що міське життя повинно було спершу зробити нас хворими, а потім японцям довелося розробити концепцію «сінрін-йоку», або лісової терапії, щоб ми усвідомили цінність цих знань. Лісова терапія є стандартною профілактичною медичною практикою, натхненною синтоїстськими та буддистськими методами лікування та визнаною японським урядом у 1982 році. Вплив лісу та дерев на психічне та фізичне здоров'я – це практика, яка отримала широку підтримку на державному рівні в Японії. Власне, це акцент на цілющих ефектах повернення людини до середовища, до якого вона належить, а саме, до природи. 10 переваг лісової терапії: зміцнює імунну систему; балансує високий кров'яний тиск; зменшує стрес; знижує рівень цукру в крові; поліпшує моральний стан; підвищує концентрацію уваги; прискорює процес відновлення після операцій і хвороб; підвищує енергію; поліпшує якість сну; підвищує креативність.

Сучасна туристична індустрія охоплює все більшу кількість об'єктів, які можуть привернути увагу туристів. Саме тому з'являються нові види туризму, які покликані задовольнити потреби подорожуючих зі специфічними бажаннями, які спрямовують свою увагу не на наявні, а на минулі людські ресурси, а також постають певним різновидом турів у межах духовно-культурного сегмента туризму.

Поряд із нетрадиційними формами туризму набирають популярності альтернативні подорожі. Альтернативні подорожі – це нова тенденція, яка розвивається як різновид антитуризму, або «іншого»

туризму. Сенс цієї концепції полягає в тому, щоб знайти альтернативу масовому туризму та виявити шляхи (або створити нові) для осмислених подорожей. Альтернативний туризм – це термін, який використовується для того, щоб відрізнити діяльність або подорож від так званого масового туризму, іншими словами, це протилежність масового туризму (табл. 1).

Альтернативний туризм – це загальний термін, а не окремий вид туризму. Альтернативний туризм, як правило, трохи інший і незвичний. Більшість форм нішевого туризму також класифікується як альтернативний. Існують різні види альтернативного туризму. Оскільки не існує стійкого чи загальноновизнаного визначення, багато речей можна побачити, щоб відповідати шаблону. Альтернативний туризм включає види, наведені в табл. 2.

Отже, сталий (відповідальний) туризм – це туризм, який поважає навколишнє середовище, громаду та культуру туристичного місця. Він спрямований на усунення негативних наслідків, спричинених безвідповідальним масовим туризмом. Цей вид туризму спрямований на розвиток сталого туризму, який захищає інтереси місцевих громад і об'єктів спадщини в громадах. Сталий туризм має свої складові (табл. 3).

Зазначимо причини, чому відповідальний туризм є важливим:

- ✦ робить туристів частиною місцевої громади. Коли туристи стають частиною спільноти, вони поділяють відповідальність за захист її добробуту;
- ✦ підвищує економічний добробут місцевої громади без шкоди навколишньому середовищу;
- ✦ мінімізує економічні, соціальні, культурні та екологічні негативні наслідки масового туризму;
- ✦ сприяє повазі до місцевої культури та спадщини.

Сталий туризм – це концепція, яка зосереджена на розвитку штучних і природних туристичних ресурсів, щоб вони використовувалися в довгостроковій перспективі. Концепція спрямована на збереження туристичних ресурсів для захисту їх використання. Стійкість спрямована на задоволення туристичних потреб нинішнього покоління, не перевантажуючи наявні ресурси. Сталий туризм також спрямований на захист екологічних інтересів майбутніх поколінь [5]. У табл. 4 наведено програми сталого туризму.

Таблиця 1

Оцінка ролі альтернативних подорожей у світі

№ з/п	Складова	Вартість, млрд дол. США
1	Орієнтована вартість ринку нетрадиційного туризму у 2022 р.	98
2	Прогнозована вартість ринку нетрадиційного туризму у 2032 р.	133

Джерело: складено автором за [1].

Види альтернативного туризму

№ з/п	Вид туризму	Опис
1	Сталий (відповідальний) туризм	Туризм, який передбачає активну турботу про навколишнє середовище під час подорожі та прийняття екологічних рішень, таких як проживання в «зелених» готелях або компенсація викидів вуглецю
2	Солідарний туризм	Також відомий як туризм на користь бідних. Цей тип туризму обертається навколо справедливого соціально-економічного зростання місця призначення. Це означає, що місцеві підприємства та громади отримують користь від вашої присутності
3	Партисипативний туризм	Мається на увазі спілкування з місцевим населенням, навчання в нього або залучення до його культури. Це створює зв'язок між відвідувачами та місцевими жителями та забезпечує простір для справжнього міжкультурного досвіду
4	Туризм стихійних лих	Це різновид альтернативного туризму, коли люди відвідують місця відразу після якогось природного (чи спричиненого людиною) лиха, чи то для того, щоб запропонувати допомогу, провести розслідування, чи просто тому, що вони отримують задоволення від цього типу досвіду
5	Волонтерський туризм	Незважаючи на те, що волонтерський туризм сам по собі популярний, він все ж таки відрізняється від масового туризму та включає в себе поїздки кудись не просто, щоб зупинитися, а, перебуваючи там, на волонтерських засадах взяти участь, наприклад, у будівництві школи. Часто це робиться за допомогою спеціальної програми

Джерело: складено автором за [4].

Таблиця 3

Складові сталого туризму

№ з/п	Складова сталого туризму	Характеристика
1	Геотуризм	Цей вид туризму спрямований на збереження географічної цілісності місць, його жителів, культури та навколишнього середовища. Геотуризм сприяє економічному розвитку географічного регіону без шкоди навколишньому середовищу туристичного місця призначення. Принципи геотуризму використовують для підтримки балансу між досвідом туристів, захистом місцевої культури та збереженням об'єкта спадщини
2	Культурний туризм	Вид туризму дозволяє туристам відвідати місце призначення, яке пропонує автентичну культуру, спадщину та історію. Туристи відвідують обрані місця, щоб відчувати та дізнатися про культуру місцевих громад. Практика може включати участь у заходах і фестивалях, які є цінними для місцевих громад, щоб відчувати різні культури
3	Екотуризм	Цей вид туризму зосереджується на підтримці екологічної стійкості, культурної оцінки та економічних можливостей для місцевих громад. Екотуризм спрямований на сприяння сталому розвитку туризму шляхом надання екологічних продуктів, які не завдають шкоди навколишньому середовищу, залучають місцеві громади та не вважають прибуток вище сталого розвитку довготривалої перспективи

Джерело: складено автором за [5].

У контексті розвитку сталого туризму зростає роль екологічного волонтерства та волонтерського туризму. Сьогодні волонтерські організації існують у 80 країнах світу. Близько 110 мільйонів людей щорічно беруть участь у добровільних програмах, де допомагають у сферах освіти, охорони здоров'я, екології, соціального захисту та багатьох інших. В Україні існує Українська волонтерська служба – неприбуткова

організація, місією якої є формування культури волонтерства та взаємодопомоги в Україні [13].

В Україні питанням розвитку сталого туризму переймаються активісти, громадські організації, місцеві громади. Наприклад, громадська організація «Центр розвитку Пангея Ультіма» (*Non-governmental organization «Development center Pangeya Ultima»*). З 2015 р. організація співпрацює із Корпусом Миру

Програми сталого туризму

№ з/п	Назва проєкту	Характеристика
1	Проєкт Асоціації прибережних екосистемних послуг (ACES) Mikoko Pamoja	Проєкт діє на південному узбережжі Кенії. Це перший проєкт такого роду, спрямований на фінансування збереження мангрових лісів шляхом продажу вуглецевих кредитів. Мангрові ліси та луки морської трави можуть блокувати в десять разів більше вуглецю, ніж звичайні ліси, що робить їх безцінними інструментами для пом'якшення кліматичних змін, не кажучи вже про те, що вони є одними з найбільших біорізноманітних екосистем на планеті. «Mikoko Pamoja» означає «мангрові ліси разом», і дохід, отриманий від цих вуглецевих кредитів мангрових лісів, також фінансує розвиток громади. Наразі понад 4 000 людей отримали доступ до безпечної води, і місцеві школи отримали результат
2	Проєкт Kasigau Corridor REDD	Проєкт зосереджений на життєво важливому середовищі створення дикої природи, що з'єднує національні парки Tsavo East і Tsavo West. Він складається з понад 500 000 акрів лісу та є домівкою для тисяч видів, включно зі зникаючими із савців, таких як лев, гепард, зебра Грєві та дика собака. Вся територія знаходиться під загрозою нестійкого знищення лісів для сільськогосподарства, а також незаконного браконьєрства та вирубки. Цей проєкт допоможе зупинити це. Завдяки коштам, отриманим від продажу вуглецевих кредитів, ця ініціатива принесла робочі місця та дохід понад 100 000 людей, одночасно зменшивши викиди вуглецю та відновивши ліси

Джерело: складено автором за [5].

США в Україні та залучає волонтерів зі США для роботи у своїх програмах, зокрема над розвитком Еко-навчальної платформи у Вінницькій області (с. Стіна). Платформа спрямована на розвиток молодіжних, навчальних, екологічних програм та інших ініціатив за співпраці із місцевою громадою.

У 2018 р. на базі Еко-центру з німецькою організацією Internationaler Bauorden було організовано робочий табір та проведено рок-концерт за участі французького гурту BROK. У 2018 р. організація здобула право брати участь як партнер у проєктах «Побудова спроможності молоді» програми Еразмус+ та реалізовувати проєкт «Terra incognita: experiential education and creative tourism to raise economic prospect of youth in rural area» із розвитку досвідної освіти, креативного в'їзного туризму та заохочення молоді із сільської місцевості за напрямками молодіжного підприємництва.

Також «Пангея Ультіма» долучилась до програми Еразмус+ та в партнерстві із австрійської організацією «Akzente» (Зальцбург) провела молодіжний обмін в українських Карпатах із представниками семи країн під назвою «Understanding each other» на тему миру та екологічного співіснування. Також організація як партнер долучається до тренінгів та молодіжних обмінів у Румунії та Вірменії («We have rights, now let's be humans»).

У табл. 5 наведено основні напрями екологічного волонтерства.

Волонтерський туризм – це те, що росте та розвивається, він дає мандрівникам можливість довготривало подорожувати, не витрачаючи грошей,

тому вони отримують безкоштовне житло та можуть справді познайомитися з місцем, яке вони відвідують, як місцеві жителі. Крім того, вони зв'язуються з багатьма людьми з усього світу, які займаються волонтерською діяльністю, як і вони, тож, якщо ви хочете зустрітися з друзями під час подорожі, це може бути справді хорошим способом зробити це.

Волонтерський туризм – це особлива форма туризму, спеціально розроблена для надання продукту або послуги для задоволення потреб певного сегмента ринку, тобто він підпадає під категорію нішевого туризму. Нішевий туризм стає все більш популярним серед туристів, які шукають «різні» та «нові» враження більше, ніж будь-коли раніше. Фактично деякі вчені стверджують, що такі галузі, як волонтерський туризм, які раніше були невеликими секторами галузі, зросли настільки, що їх більше не слід класифікувати як «нішеві». Інші пропонують розділити нішевий ринок на макро- (тобто великі) та мікро- (тобто маленькі) ніші. Одна з причин, через яку передбачається, що волонтерський туризм став формою макронішевого туризму, полягає в тому, що він пропонує широкий спектр можливостей, який не обмежує один проєкт одним видом діяльності.

Волонтерський туризм поєднує в собі традиційні аспекти туризму з волонтерською діяльністю. У деяких випадках це може бути пов'язане зі сталим туризмом, інколи – і з екотуризмом. Хоча ця концепція існує вже багато років, останнім часом вона набула швидкого поширення, про що свідчать численні зусилля щодо відновлення після ураганів «Катріна» та «Сенді», а також землетрусу на Гаїті.

Напрями екологічного волонтерства

№ з/п	Напрямок екологічного волонтерства	Характеристика
1	Моніторинг якості води	Громадська організація «Екодія» проводить експедиції «У пошуках чистої води». Разом із волонтерами команда поїхала в 10 сільських громад України, щоб перевірити якість води в криницях, свердловинах та інших водоймах. Волонтери разом з експертами перевіряють воду за допомогою спеціального обладнання. Також учасники-волонтери на виїздах допомагають зі створенням фото- та відеоматеріалів
2	Моніторинг дикої природи	Охочі допомогти займаються дайвінгом і проводять моніторинг стану коралових рифів, ходять в гори та походи з працівниками заповідників, аби відстежувати зміни в стані довкілля та мешканців території. На Полтавщині, у Національному природному парку «Пирятинський» групи волонтерів регулярно допомагають робити облік бобрів, сов і лелек, а також проводять фото- та відеоспостереження за флорою та фауною Пирятинщини. Крім того, волонтери допомагають з вирішенням природоохоронних проблем, таких як попередження та недопущення підпалів сухої рослинності чи накопичення несанкціонованих сміттєзвалищ побутових відходів на територіях природно-заповідного фонду
3	Реабілітація та порятунок тварин	Допомога тваринам, постраждалим від природних катастроф або людської діяльності – напрямок волонтерства, який допомагає зберегти види та їхні ареали існування. Охочі допомогти можуть долучитись до притулку, центру реабілітації або навіть до команди рятівників тварин від браконьєрів. Наприклад, у м. Харків є Український центр реабілітації рукокрилих, який постійно шукає волонтерів. Тут небайдужі помічники доглядають кажанів, допомагають працівникам перевозити тварин і випускати рукокрилих на волю
4	Прибирання пластику	Толоки, плогінг і прибирання – один із найпопулярніших видів волонтерства. В Україні діє міжнародна ініціатива «Lets do it», яка щороку об'єднує активістів усіх областей для проведення всеукраїнської толоки. Цей напрямок також розвиває ГО «Zero Waste Society», яка поширює стиль життя нуль-відходів та аналізує діяльність бізнесу та великих корпорацій, аби сприяти системним змінам. До того ж, такі організації, як «Еко-Місто» та «Україна без сміття» допомагають цей пластик і вторинну сировину переробити та дати матеріалам друге життя. Більшість сортувальних станцій залучає волонтерів як гідів, які допомагають розповідати про станцію, правила та етапи сортування

Джерело: складено автором за [9].

Організаторами волонтерського туризму виступають різноманітні організації, як місцеві, так і міжнародні, благодійні організації, університети, природоохоронні агенції, релігійні організації, державні органи та зростаюча кількість комерційних організацій. Волонтерські організації зазвичай виступають посередниками між волонтерами та місцевими громадами, з основною місією відправлення туристів з пакетами проектів, організованими розвиненими країнами для країн, що розвиваються. Тип проектів залежить від кожної організації, географічного, політичного чи соціального контексту. Термін перебування волонтерського туризму також змінюється залежно від кожного проекту, з тривалістю від двох тижнів до шести місяців або року, а також мінімальним віком для здійснення волон-

терської діяльності, який встановлюється кожною організацією.

Іншою змінною характеристикою пакетів добровільного туризму є період подорожі. Однак більшість припадає на літо (з червня по вересень), оскільки саме тоді учасники мають більше часу. Витрати на здійснення волонтерського туризму залежать від усіх цих варіантів, а також від охоплених витратами організації та включених умов.

Волонтери-туристи проводять екскурсії та розповідають мандрівникам про екологічні та цікаві локації, а також навчають дбайливого ставлення до природи та основам «зеленого» туризму. Крім того, волонтери цього напрямку сприяють дотриманню природоохоронного режиму для об'єктів природно-заповідного фонду.

Наявність якісно маркованих туристичних маршрутів та обладнаних місць ночівлі є гарантією того, що під час відвідин дикої природи люди нанесуть їй мінімум шкоди. Важливий внесок у розвиток цього напрямку в Україні робить організація «Карпатські стежки». Активісти розробляють і маркують туристичні маршрути, облаштовують місця для кемпінгів та відновлюють старі туристичні притулки в Карпатах.

Волонтерський туризм поєднує в собі роботу та подорожі, але для цього здебільшого вам не потрібен певний вік чи віза, тому що мова йде не про оплачувану роботу, а про волонтерство в обмін на безкоштовне проживання, а іноді й безкоштовне харчування. По суті ви обираєте пункт, призначений для розміщення місця, яке потребує вашої допомоги в різних справах, а в обмін отримуєте безкоштовне житло (і безкоштовне харчування, якщо домовлено). У вільний час ви можете досліджувати околиці як справжні місцеві жителі.

Хоча важко точно визначити, скільки міжнародних волонтерів у світі, ООН підрахувала, що якби волонтерство було роботою на повний робочий день, то в ньому було б задіяно 109 мільйонів працівників.

Важлива річ у можливостях волонтерського туризму – спробувати змінити ситуацію на краще для громади, якій ви хочете допомогти. Цього успішно можна досягти, якщо ви дійсно вірите в проекти, в яких берете участь.

Одним із найпопулярніших видів діяльності волонтерів є допомога вихованцям дитячих будинків. У результаті цей попит створив викривлені економічні стимули. У таких країнах, як Кенія та Камбоджа, Непал і Танзанія дитячі будинки зазвичай переповнені. Але діти в них не є сиротами, і в багатьох випадках їх поміщають у дитячі будинки, щоб директори отримували прибуток від волонтерського туристичного попиту.

Але не всі волонтерські програми однакові. У світі міжнародного волонтерства є два види програм. Одна з них – це волонтерство в програмах розвитку, таких як Корпус миру в США та Волонтерська служба за кордоном у Великій Британії. Ці групи, які часто фінансуються за рахунок державної допомоги, призначають волонтерів для довгострокових проектів по всьому світу – рік-два або більше (школа в Малаві, наприклад, або підтримка допомоги власникам малого бізнесу в Індії). Такі програми, як правило, забезпечують волонтерів базовим житлом і скромною компенсацією на харчування та інші витрати на проживання.

У волонтерському туризмі туристи платять за участь у короткотермінових проектах за кордоном, які можуть варіюватися від тижневого репетиторства дітей у Непалі і проведення кількомісячних семінарів з харчування в Таїланді до поїздки з церковною місіонерською групою на Філіппіни копати колодязі. Волонтери повинні оплатити свою подорож, включно з перелітом і транспортом, харчуванням і прожи-

ванням, а також гонорари організаціям і програмам, які вони підтримують [6].

Волонтерський туризм заохочує людей подорожувати з певною метою. Цією причиною може бути акт соціальної відповідальності. Це включає в себе аналіз ваших навичок, енергії та часу для роботи над будь-якими конкретними екологічними чи людськими проблемами. Допомога бідним людям, природа, збереження тварин тощо входять до сфери волонтерського туризму.

Існує багато видів волонтерського туризму, якими можна зайнятися:

1. *Збереження тварин* стає все більш важливою практикою через негативний вплив діяльності людини на природу загалом і дику природу зокрема. Волонтерство з тваринами – це дивовижний досвід подорожей, а також допомога місцевим тваринам і дикій природі, які цього потребують. Спланований любителями тварин і природним консерватизмом акт відповідальності, що лежить в основі початку волонтерського туризму, зосереджений на освіті людей про тварин, що знаходяться під загрозою зникнення, і захист матері-землі від виснаження.
2. *Мінімалізм відходів* – це практика, спрямована на зменшення кількості відходів. Як правило, люди, які беруть участь у цій справі, зосереджуються і навчають інших людей переробляти, повторно використовувати та резервувати. Подорожуючи, ви можете надати приклад, використовуючи багаторазові контейнери, екологічно чисті туалетні принадлежности, користуючись громадським транспортом тощо.

Приклади програм волонтерського туризму наведено в *табл. 6*.

Оскільки все більше людей вирішують подорожувати більш екологічно і змістовно, зростає кількість волонтерських програм IVHQ за кордоном в Африці, Азії, Центральній Америці, Південній Америці та Європі.

Програма UNWTO.Volunteers спрямована на навчання молодих професіоналів у галузі туризму як інструменту подолання бідності та розвитку, що дозволяє їм здійснювати практичну передачу практичних ноу-хау, що розширить можливості бенефіціарів, які бажають реалізувати ініціативи, пов'язані зі сталим розвитком туризму.

Цілі програми:

- ✦ навчати, теоретично та практично, молодих спеціалістів із відповідним досвідом і навичками у сфері туризму як інструменту розвитку;
- ✦ надати аспірантам практичний досвід роботи в країні, що розвивається;
- ✦ надавати підтримку WTO, державам – членам WTO та агентствам міжнародного співробіт-

Програми волонтерського туризму

№ з/п	Назва програми	Зміст програми	Вартість програми	Тривалість програми
1	Surf & Help – охорона морської природи, Еквадор	Поліпшення навичок іспанської мови за допомогою 20-годинного інтенсивного курсу; допомога у збереженні морської дикої природи; опанування хвилі на однотижневому курсі серфінгу, який входить у вартість програми	422 дол. США на тиждень	4–50 тижнів
2	Справжня зустріч з Південною Америкою, Коста Ріка	Поєднання пригодницьких подорожей з громадським волонтерством; внесок у життя дітей з труднощами в навчанні; є можливість поліпшити свої навички іспанської за допомогою інтерактивних уроків; можна побачити унікальну дику природу на Галапагоських островах, вирушити в Міндо, щоб трохи зайнятися рафтингом, зайнятися серфінгом у Салінасі або відвідати барвисті ринки в Отавало	325 дол. США на тиждень	6–12 тижнів
3	Золотий трикутник (Golden Triangle Experience), Індія	Волонтери цієї програми мають чудову можливість познайомитися з трьома найпопулярнішими містами Індії: Делі з його галасливою, яскравою атмосферою; Агра, батьківщиною Тадж-Махала, та Джайпуру, де історія манить з кожного кутка. Усе це дає шанс стати волонтером як у Делі, так і в справжньому таборі для слонів, у Агрі	619 дол. США на тиждень	2 тижні

Джерело: складено автором за [6].

ництва в розробці та реалізації планів, програм і проектів через технічний внесок Корпусу волонтерів ВТО;

- ✦ забезпечити уряди (на всіх рівнях) країн, що розвиваються, висококваліфікованими молодшими професійними спеціалістами з туризму, де існують прогалини в місцевому досвіді;
- ✦ розповсюджувати через освіту та навчання політику ВТО у сфері туризму. Зокрема, роль туризму як інструменту розвитку та його потенціал сприяти досягненню Цілей розвитку тисячоліття.

Незважаючи на добрі наміри, волонтерський туризм за останні кілька років викликав певну критику, і замість того, щоб принести користь місцевим співтовариствам і навколишньому середовищу, галузь стала свідком широкого спектра негативних наслідків, які підкріплені низкою досліджень.

Ключовим негативним впливом волонтерського туризму є руйнація місцевої економіки. Волонтерські туристичні проекти зазвичай фінансуються за рахунок добровольців, які сплачують у середньому 2000 фунтів стерлінгів за свій досвід. Добровольці часто пропонують свої послуги, хоча ці посади можуть бути заповнені членами місцевого співтовариства. Це спричиняє фінансові потрясіння в місцевій економіці та може викликати невдоволення туристами.

Програми волонтерського туризму можуть позбавити місцевих жителів почуття відповідальності та

причетності. Добровольці можуть змусити місцевих жителів почуватися неповноцінними та поводитися з ними відповідним чином (хоча часто це відбувається ненавмисно). Концепції расизму, імперіалізму та глобалізації також наголошують на концепції «вони і ми», яка викликає концептуалізацію «іншого».

Ще однією з основних проблем волонтерського туризму є те, що волонтерський туризм може спровокувати негативні культурні зміни серед приймаючих співтовариств.

Західні добровольці часто ненавмисно запламовують місцеві культурні традиції та закликають до ідей глобалізації. Це може призвести до змін у способі життя місцевого населення. Такі аспекти, як їхня поведінка, одяг, який вони носять і те, як вони розмовляють, можуть змінитися безпосередньо внаслідок присутності волонтерського туризму.

Наступна найтривожніша проблема волонтерського туризму – це залежність. Туристи-добровольці часто виконують роботу, яку могли б виконати місцеві мешканці. У результаті це спричиняє залежність приймаючих спільнот, внаслідок чого вони починають поклатися на роботу волонтерів. Волонтерські програми часто забезпечують емоційну та фізичну підтримку співтовариствам. Однак спільнотам дуже легко стати залежними від волонтерів та волонтерських програм, які надають їм фінансову, соціальну чи екологічну підтримку.

Проекти волонтерського туризму висувають мінімальні вимоги до набору навичок, необхідних для волонтерства. У результаті волонтери часто беруться за участь у програмах з невеликим знанням і розумінням приймаючої спільноти та без відповідних навичок.

У Великій Британії та інших західних країнах існує безліч правил, які вимагаються від працівників-волонтерів. У Великій Британії, якщо у вас немає педагогічної кваліфікації, ви не можете викладати. Якщо ви не навчений будівельник, ви не зможете будувати. Однак цього не спостерігається в індустрії волонтерського туризму, де багато людей беруть участь у проектах, не маючи необхідних знань і навичок. Це може спричинити безліч проблем, починаючи від незадовільного завершення роботи та закінчуючи незадоволенням місцевих жителів, які, можливо, краще підготовлені до виконання зазначених обов'язків [2].

Отже, із волонтерським туризмом пов'язані певні проблеми. Спочатку волонтерство сприймалося як акт «доброї справи», але все більш комерційний характер сектора волонтерського туризму призвів до того, що іноді волонтерство перетворюється на товар. У багатьох випадках проекти волонтерського туризму організовуються, оформлюються та продаються комерційними організаціями. Це спричиняє низку наслідків і проблем, які іноді негативно впливають на людей і довкілля, які найбільше цього потребують.

Для посилення реального впливу принципів сталого туризму на економіку та соціальну сферу України, а також з метою бути пріоритетним напрямом національної економіки, його організація має базуватися на таких принципах:

- ✦ спрямованість до природи та використання переважно природних ресурсів;
- ✦ збереження природного та автентичного соціально-культурного середовища;
- ✦ формування відносин рівноправного партнерства з природою;
- ✦ економічна ефективність і збалансований розвиток тих районів, де проводяться екологічні тури.

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищевикладеного сталий туризм повинен:

- ✦ раціонально використовувати природні ресурси, підтримуючи при цьому основні екологічні процеси, сприяти збереженню природної спадщини та біорізноманіття;
- ✦ підтримувати соціально-культурну, історичну спадщину та автентичні традиції регіону, задіяного в туристичній сфері;
- ✦ забезпечувати отримання економічної доходності та створення умов для соціального розвитку місцевого населення.

Організація туризму на засадах сталості повинна базуватися не лише на захисті довкілля та повазі до природних екосистем, але й враховувати всі економічні, соціальні та культурні особливості туристичного регіону. Зважаючи на різноманітність видів туризму, необхідно кожен з них ввести в русло збалансованого розвитку. Це можливо за умови, якщо повага до місцевого населення та раціональність споживання природних ресурсів будуть їх невід'ємною складовою. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. 20 Ideas for Alternative Travel and Tourism. URL: <https://www.thealternativetravelguide.com/2016/10/12/15-ideas-for-alternative-traveling-try-something-new/>
2. 26 Scary Problems With Volunteer Tourism. URL: <https://tourismteacher.com/negative-impacts-volunteer-tourism/>
3. Hotels.com. URL: <https://www.hotels.com>
4. What is alternative tourism and why is it growing so fast? URL: <https://tourismteacher.com/alternative-tourism/>
5. What is the difference between sustainable tourism and responsible tourism? URL: <https://atwconnect.com/what-is-the-difference-between-sustainable-tourism-and-responsible-tourism>
6. Kumar M. What Is Volunteer Tourism And When Can It Actually Be Bad? URL: <https://medium.com/@vijaykumar.malavika/what-is-volunteer-tourism-and-when-can-it-actually-be-bad-fa111c329191>
7. Гапоненко Г. І., Євтушенко О. В., Шамара І. М. Пріоритетні напрями забезпечення сталого розвитку туризму України в умовах пандемії. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 227–235. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-227-235>
8. Головня О. М. Соціально-економічні аспекти розвитку міжнародного туризму під впливом глобалізаційних чинників. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2021. № 1. С. 56–71. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2021-1-4>
9. 10 найпопулярніших напрямків екологічного волонтерства / Екодія. URL: <https://ecoaction.org.ua/eko-volonter-10.html>
10. Коніщева Н. Й., Ткачова С. С. Шляхи сталого розвитку туризму на територіях національних природних парків. *Інновації та технології в сфері послуг та харчування*. 2020. № 2. С. 23–34. DOI: <https://doi.org/10.24025/2708-4949.2.2020.213035>
11. Підлужна О. Б., Колос З. В. Конкуреноспроможність в туризмі як провідний напрям сталого розвитку. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 1. С. 469–477. DOI: <https://doi.org/10.31359/2312-3427-2019-1-469>
12. Пригара О. В., Грабар М. В. Екологізація туризму як умова сталого розвитку. *Інтелект XXI*. 2021. № 5. С. 16–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-5.3>
13. Українська волонтерська служба. URL: <https://volunteer.country>

REFERENCES

- "10 naipopuliarnishykh napriamkiv ekolohichnoho volonterstva" [10 Most Popular Areas of Environmental Volunteering]. *Ekodiia*. <https://ecoaction.org.ua/eko-volonter-10.html>
- "20 Ideas for Alternative Travel and Tourism". <https://www.thealternativetravelguide.com/2016/10/12/15-ideas-for-alternative-traveling-try-something-new/>
- "26 Scary Problems with Volunteer Tourism". <https://tourismteacher.com/negative-impacts-volunteer-tourism/>
- Haponenko, H. I., Yevtushenko, O. V., and Shamara, I. M. "Priorityetni napriamy zabezpechennia staloho rozvytku turizmu Ukrainy v umovakh pandemii" [Priority Directions of Ensuring Sustainable Development of Tourism of Ukraine in the Context of Pandemic]. *Biznes Inform*, no. 5 (2021): 227-235. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-227-235>
- Holovnia, O. M. "Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku mizhnarodnoho turizmu pid vplyvom hlobalizatsiinykh chynnykiv" [Socio-Economic Aspects of Development of International Tourism are under Act of Factors of Globalization]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, no. 1 (2021): 56-71. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2021-1-4>
- Hotels.com. <https://www.hotels.com>
- Konishcheva, N. I., and Tkachova, S. S. "Shliakhy staloho rozvytku turizmu na terytoriakh natsionalnykh pryrodnykh parkiv" [Ways of Sustainable Tourism Development in the Territories of National Natural Parks]. *Innovatsii ta tekhnolohii v sferi posluh ta kharchuvannia*, no. 2 (2020): 23-34. DOI: <https://doi.org/10.24025/2708-4949.2.2020.213035>
- Kumar, M. "What Is Volunteer Tourism And When Can It Actually Be Bad?" <https://medium.com/@vijaykumar.malavika/what-is-volunteer-tourism-and-when-can-it-actually-be-bad-fa111c329191>
- Pidluzhna, O. B., and Kolos, Z. V. "Konkurentospromozhnist v turyzmi yak providnyi napriam staloho rozvytku" [Competitiveness in Tourism as a Leading Direction of Sustainable Development]. *Visnyk KhNAU. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, no. 1 (2019): 469-477. DOI: <https://doi.org/10.31359/2312-3427-2019-1-469>
- Pryhara, O. V., and Hrabar, M. V. "Ekolohizatsiia turizmu yak umova staloho rozvytku" [Ecologization of Tourism as a Condition for Sustainable Development]. *Intelekt XXI*, no. 5 (2021): 16-19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-5.3>
- Ukrainska volonterska sluzhba. <https://volunteer.country>
- "What is alternative tourism and why is it growing so fast?" <https://tourismteacher.com/alternative-tourism/>
- "What is the difference between sustainable tourism and responsible tourism?" <https://atwconnect.com/what-is-the-difference-between-sustainable-tourism-and-responsible-tourism>